

FORJÆTTEDE LANDE

Hvor er det forjættede land - under ens fødder,
et sted i det fjerne eller i ens hoved?

Jødisk kultur er bærbar og kan udfolde sig
på et hvilket som helst sted.

Dens vigtigste ingredienser er mentale:
erindringer, traditioner, værdier.

Og sådan har det været i mindst 2000 år.

Lærdom har spillet en stor rolle i det jødiske miljø

DET INDRE FORJÆTTEDE LAND

Det forjættede land, som Mosebøgerne fortæller om, er også blevet til en del af den indre verden af legender og længsler. Selvom jøder hvert år til Pesach-festen ønsker hinanden, at man skal mødes „Næste år i Jerusalem“, er det mere et symbol på de bånd, der forbinder jøder forskellige steder og gennem alle tider, end en konkret forhåbning. Man kan sige, at det blev normaltilstanden for jøder at være i *diaspora*: at videreføre sin egen kultur, mens man lever på andres territorium. Eller man kan sige, at jøder lærte at have hjemme i hjemløsheden.

Det gør en forskel, at vide at ens forfædre lige så godt kunne have slået sig ned så mange andre steder. Nu blev det altså Danmark, og det blev godt. Men følelsen af at en høj grad af tilfældighed afgjorde det, sidder dybt i kroppen på mange danske jøder.

Det hellige land har altid spillet en rolle i det religiøse liv som en særlig spirituel sfære. At tage på pilgrimsrejse til de store rabbineres grave eller studere i landet var for religiøse jøder en måde at forbinde sig til landet.

Kultur i eksil

Diaspora betyder „udspredelse“ på græsk, og ordet bruges i dag til at beskrive en kultur, som lever videre i et eller flere nye lande. Andre diasporakulturer er blandt andet den afro-amerikanske og den indiske i England.

UDDANNELSE OG ANERKENDELSE

Med oplysningstiden i slutningen af 1700-årene begyndte mildere vinde at blæse i forhold til de tidligere så restriktive rammer, som jøder også i Danmark måtte tilpasse sig. Danske teologer som Nicolai Edinger Balle mente nu, at man ikke skulle fordømme redelige gudsyndkere, hvad enten de var „Hedning eller Tyrk, Jøde eller Braminer“. Statsmagten lånte øren til ideerne fra den jødiske reformbevægelse og fremlagde allerede i slutningen af 1790'erne et forslag til en reformering af forholdene for de danske jøder. I det jødiske samfund var man dog skeptisk, og først i 1814 blev forslaget vedtaget og anordningen af 1814, der stort set ligestillede jøder med andre danske borgere, var en realitet.

En af de drivende kræfter i de bestræbelser var M.L. Nathanson, der også var meget aktiv i etableringen af de jødiske skoler i henholdsvis 1806 for drenge og i 1810 for piger. Det man her skulle lære, skulle ruste eleverne til at klare sig udenfor et snævert jødisk miljø. Lærdom har meget længe spillet en stor rolle i det jødiske miljø generelt og givet høj status. Men at være lærd var tid-

Københavns Bymuseum

I det gode selskab

Mange jødiske mænd blev i løbet af 1800-tallet medlemmer af Det Kongelige Københavnske Skydeselskab og Danske Broderskab Selskabet. De deltog i den årlige fugleskydning og fik som medlem egen skydeskive.

ligere overvejende forstået som at være lærd i forhold til studiet af Mosebøgerne, Talmud og de mange diskussioner om fortolkningen af skrifterne. Med oplysningstidens reformer blev der åbnet for jøders adgang til verdslig uddannelse. Der var dog åbnet en dør på klem tidligere, idet jøder fik adgang til håndværkslaugene i 1788. Men de kristne mestre var ikke så tilbøjelige til at tage jødiske læredrenge, når det kom til stykket. De jødiske læredrenge kunne ikke arbejde om lørdagen og ikke spise den fælles mad. Det jødiske modtræk var etableringen af Præmieselskabet, der belønnede kristne håndværksmestre med en økonomisk præmie for at optage jødiske læredrenge.

Legater og præmier til flittige og dygtige jødiske unge under uddannelse blomstrede op og findes stadig i det jødiske samfund. Uddannelse som strategi ligger helt i tråd med en jødisk opfattelse af viden og studier som statusgivende og som noget, man altid kan tage med sig, hvis det blev nødvendigt at flytte. I 1800-årene blomstrer det dansk jødiske miljø med forfattere, videnskabsfolk, teaterfolk, kunstnere, musikere, handelsfolk og forretningsmænd. Ønsket om at opnå respekt og anerkendelse på lige fod med landets andre borgere og vise sig som trofaste patrioter satte dagsordenen for de mange succeshistorier, som det jødiske samfund i Danmark er rigt på.

A. Brandt

Nyrige jødiske købmænd som Moses Wessely og Joseph Hambro står tydeligt frem blandt børsfolkene på denne satiriske tegning fra 1816.

Mange danske jøder var i 1800-tallet mere og mere optaget af livet „udenfor murene“

INTEGRATIONEN OG ASSIMILATIONEN

Med den dybere forankring i det danske samfund kom naturligt en konflikt med den gamle jødiske livsform, som forfatteren Henri Nathansen så levende har skildret i teaterstykket „Indenfor murene“ fra 1912. Stykket skildrer et gammelt-jødisk liv i mødet med den omgivende verden og dens krav. Stykkets fortsatte popularitet gør dets opsætning til en tilbagevendende begivenhed.

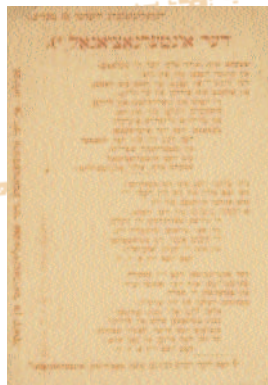
For de gamle danske jødiske familier blev adgangsbilletten til erhvervsmæssig succes også for manges vedkommende en billet ud af en traditionel jødisk livsform. Selskabelighed her foregik som på i det øvrige borger-skab, hvor der blev serveret retter, der ville være utænkelige i en kosher husholdning som f.eks. hummersuppe. Det frie valg af ægteskabspartner fik den procentvise andel af blandingsægteskaber til at gå i vejret. Skolevalg rettede sig mod private skoler, der ikke underviste i særlige jødiske forhold eller i hebraisk. Et tilbud var dog den jødiske søndagsskole, hvor jødiske elever på privatskoler om søndagen kunne få religionsundervisning og lære hebraisk. „Indenfor og udenfor murene“ er en reference til Henri Nathansens teaterstykke og en kode for den problemstilling det rejser for individet at være dobbeltkulturel. Mange danske jøder var så afgjort i 1800-årene mere og mere optaget af livet udenfor murene og det liv, der her var normen for det bedre borgerskab med sommervillaer, udlandsrejser, selskabelighed og forretning.

SOCIALISME OG ZIONISME SOM TO JØDISKE IDENTITETSPERSPEKTIVER

af Morten Ting

Den jødiske socialisme opstod i det gamle Rusland, mens zionismen opstod i Vesteuropa. De var begge udkast til jødiske fremtider, men dybt præget af deres forskellige ophav.

- Det jødiske Socialdemokrati (*algemeyner jidisher arbeterbund fun poyln, lite un rusland*, eller blot *Bund*) forestillede sig en jødisk fremtid sammen med andre nationer i et multikulturelt samfund efter russisk mønster. Theodor Herzl forestillede sig en jødisk stat efter tysk eller fransk mønster.
- Bundisterne ville skabe et socialistisk samfund uden klasser. Herzl ville skabe en jødisk kapitalisme.
- Bundisterne talte om at skabe noget „her“, *doikayt*, mens zionisterne ville skabe noget „der“, *i erets jisroel*, dvs. i Palæstina.
- Bundisterne talte på vegne af de jiddish-talende, ashkenaziske jøder, zionisterne talte på vegne af alle jøder i hele verden.

Arbejdersangen Internationale – på jiddisch

Jødisk socialisme

Bund blev grundlagt i 1897 og hørte til de største socialistiske partier i Østeuropa. Bund spillede en stor rolle for den jødiske arbejderklasse både politisk og kulturel, og så jøderne som en nation med egen kultur og eget sprog.

GRUNDLAG

Blandt de russiske jøder, som emigrerede til Danmark i begyndelsen af 1900-tallet, var arbejderne i flertal, og blandt arbejderne var Bund den største gruppe. Flertallet af de jødiske arbejdere var skræddere og ikke vant til den fagforeningskultur, de danske arbejdere havde opbygget. Skræddernes Fagforening var først meget imod de jødiske skræddere, men ændrede holdning og forsøgte i stedet at organisere dem. Derfor støttede de Jødisk Skrædder-Klub, der udgik fra Bund, og som fungerede som en afdeling af skrædderfagforeningen.

Zionismen i Danmark udgik fra de danske jøder. Det var den danske læge Louis Frænkel, som startede en zionistisk forening i de første år af århundredet. Han fik tilslutning fra en mindre gruppe af indvandrere. I 1914 ved verdenskrigens udbrud flyttede den zionistiske verdensorganisation en del af sine aktiviteter til det neutrale København. Herfra udgik stærke initiativer til at styrke zionismen i Skandinavien. Blandt andet støttede man i 1914-15 udgivelsen af et dagblad på jiddish, *yidische folks-tsaytung*. Det var imidlertid først efter Balfour-deklarationen i 1917 at zionismen begyndte at få bedre fodfæste i Danmark. Det skete bl.a. gennem arbejderzionismen eller den socialistiske zionisme.

Arbejderzionismen var som bundismen opstået i Rusland. Den var enig med Herzl i, at målet var et eget land for alle jøder i Palæstina, men ville opbygge det som et socialistisk samfund. Arbejderzionisterne udviklede ideen om kibbutzer, kollektivlandbrug. Arbejderzionismen slog meget bredere an blandt de jødiske arbejdere og blev den afgørende politiske kraft i opbygningen af staten Israel. Også blandt de jødiske indvandrere i Danmark blev mange efter 1917 zionister. Andre grupper blev kommunister eller socialdemokrater.

Et hjemland i det fjerne

Zionismen udspringer især af Theodor Herzl's tanker om at normalisere jødernes vilkår ved at give dem deres egen nationalstat. Et flertal af zionister ønskede at denne stat skulle ligge i Palæstina, som havde bevaret sin rolle som symbolsk hjemland for jøderne igennem diasporaen. Den internationale zionistorganisation blev grundlagt i 1897.

Foran Herzl's portræt ved den 2. internationale zionistkongres i København.

SPROGSTRID

Mellem bundismen på den ene side og zionismen på den anden var der et voldsomt modsætningsforhold, når det gjaldt sproget som kulturel identitet. For bundisterne var jiddish det jødiske sprog. Hebraisk var for dem et sprog udelukkende beregnet til religiøse formål, og selvom mange af dem havde fået en religiøs opdragelse, var de samtidig modstandere af religion. Zionisterne derimod ønskede at gøre hebraisk til det fælles jødiske sprog. Hermed pegede de to grupper også på, at de så deres projekter som rettet mod to forskellige grupper: bundisternes mod de ashkenaziske jøder, zionisternes mod alle jøder uanset, hvor de levede. I mellemkrigs-tiden regner man med, at ud af verdens 16 millioner jøder havde de 10,5 millioner jiddish som deres moders-mål. Fra omkring 1912-18 voksede der en generation op i Palæstina, som talte det nye hebraisk (ivrit) med hinanden, det som siden har udviklet sig til det domine-rende israelske sprog.

Shoa (holocaust) var især rettet mod de ashkenaziske jøder. Bund, som var det største jødiske parti i Polen før krigen, forsvandt næsten i Shoa. Det samme gjaldt for det jiddische sprog. Med den nye indvandring af jøder fra Polen i 1969-70 genopstod Bund imidlertid igen i Danmark for en tid. Zionismen har været en organiseret strømning i Danmark i over 100 år.

Hvor er det forjættede land?

